

YOMON OT BILA TIRILGANDIN YAXSHI OT BILA O‘LGAN YAXSHIROQ

Sherova Feruza Boltayevna

Samarqand viloyati Pastdarg‘om tumani

2-son ixtisoslashtirilgan maktab-internati o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Bir maqola doirasida mazkur yo‘nalishlarning barchasi emas, alohida olingan bir yoki ikki yo‘nalish bo‘yicha ham batafsil ma‘lumotlar berish qiyin. Shuning uchun biz har bir yo‘nalish bo‘yicha batafsil va izchil ma‘lumotlar keltirishni maqsad qilib qo‘ymadik. Ushbu maqolada Bobur Mirzoning harbiy faoliyatining ba‘zi bir jihatlarini tahlil qilmoqchimiz.*

Kalit so‘zlar: *chig‘dovul, zarbzhan, zambarak, qo‘shin, askar, jang, hujum, harbiy mahorat, lashkar, navkar, harbiy texnika.*

Zahiriddin Bobur odamlar ruhiyatini, ayniqsa, o‘z yaqinlari, askarlar psixologiyasini naqadar chuqur bilgani ko‘p jihatdan uning harbiy g‘alabalarini ta‘minlagan edi.

Masalan, 1526 yil voqealari tasvirlangan bobda hind rojasi Rano Sango bilan bo‘lgan jang tasviriga katta o‘rin ajratilgan. Rano Sango qo‘shini Bobur qo‘shinidan son jihatidan ancha ustun, yaxshiroq qurollangan edi. Buning ustiga hind qo‘shinida ko‘plab jang fillari bor edi. Bu holat jangdan oldin Bobur askarlarining ruhi tushib ketishiga sabab bo‘ladi. Kitobda qo‘shinning shu paytdagi ruhiyati quyidagicha tavsiflanadi:

“Ushbu ayyomda o‘tgan vaqoyedin nechukkim mazkur bo‘ldi, uluq-kichikta dag‘dag‘a va taraddud ko‘p edi. Hech kimdin mardona so‘z va dalirona ra‘y eshitilmas edi. Hikoyat deguchi vuzaroning va viloyat teguchi umaroning na so‘zlari mardona edi, na tadbirlari, na o‘zlari sohib himmatona edi” [I. 289 b].

Ruhi bunday tushkun holdagi qo‘shin bilan dushmanga qarshi jang qilib bo‘lmasligi, jang qilinsa ham uni yengib bo‘lmasligini yaxshi tushungan Bobur askarlarning ruhini ko‘tarish yo‘lini izlay boshlaydi va bir tadbir topadi. U butun qo‘shinni to‘plab shunday murojaat qiladi:

“Har kimki hayot majlisig‘a kiribtur, oqibat ajal paymonasidin ichgusidur va har kishikim, tiriklik manzilig‘a kelibtur, oxir dunyo g‘amxonasidin kechgusidur. Yomon ot bila tirilgandin yaxshi ot bila o‘lgan yaxshiroq.

Tengri taolo bu nav‘ saodatni bizga nasib qilibtur va mundoq davlatni bizga qariyb aylabtur. O‘lgan shahid, o‘lturgan g‘ozi. Barcha tengrining kalomi birla ont ichmak kerakkim, hech kim bu qitoldin yuz yondurur xayol qilmag‘ay, to badandin joni ayrilmag‘uncha, bu muhoraba va muqotaladin ayrilmag‘ay”.

Boburning bu otashin nutqidan ruhlangan beklar va askarlar qo‘lga mushafni olib g‘alabagacha jang qilishga qasam ichadilar. Bobur qo‘llagan bu tadbir bir tomondan, beklar va askarlarning ruhini ko‘tarib yuborgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, uning xabari dushman askarlariga yetib borgach ular orasida sarosima va tushkunlik boshlanadi. Bu haqda Boburning o‘zi shunday yozadi: “Tavr tadbire edi, yovuqtin, yiroqtin do‘st, dushman ko‘rgali, eshitgali yaxshi bo‘ldi”.

Qo‘llangan tadbir ko‘p jihatdan Bobur qo‘shini g‘alabasi uchun asos yaratdi. Ikki qo‘shin orasida boshlangan jang juda ayovsiz va beshafqat bo‘ldi. Bu jangda Bobur to‘lg‘ama usulini qo‘lladi. Ba‘zi tarixchilar bu usulni tarixda birinchi bo‘lib Bobur qo‘lladi, desalar ham aslida u dastavval Chingizxon

tomonidan, keyinchalik Amir Temur tomonidan ham bir necha marta qo‘llangan. Lekin, Bobur jangda bu usulni qo‘llashni juda takomillashtirdi va harbiy san‘at darajasiga ko‘tardi. Boburgacha to‘lg‘amani qo‘llagan qo‘shin taktik ustunlikni qo‘lga kiritgan bo‘lsa, Bobur bu usuldan faqat taktik maqsadda emas, ruhiy jihatdan ham ustunlikni qo‘lga kiritish uchun mohirona foydalandi. To‘lg‘amani qo‘llash uchun Turdika, Malik Qosim Bobo, Rustam turkman va Nizomiddin Sulton Muhammad baxshi tayin qilinadi. Jang eng qizigan paytda yuqorida ismlari zikr etilgan beklar boshchiligidagi askarlar dushman qo‘shinlarini aylanib o‘tib orqadan hujum qiladi. Dushman sarosimaga tushadi. Shu payt Boburning o‘zi boshqargan g‘ul old tomondan hujum qiladi. Dushman qo‘shinlari orasidagi sarosima yana ham kuchayadi. Endi bu qo‘shinning o‘ng qanot va so‘l qanoti, juvong‘or va burong‘ori aralash-quralash bo‘lib ketadi va uni boshqarishga imkon qolmaydi. Son jihatdan oz bo‘lgan Bobur qo‘shini esa jangni ruhiy ko‘tarinkilik bilan olib borar edi. Bobur yozishicha askarlar “shunday shavq bilan urush qilardilarki, yuqori olam farishtalaridan ularga tahsin nidosi yetardi” [I. 366 b].

Rano Sango bilan jangda Bobur qo‘llagan tadbirlar uning faqat alohida individlar psixologiyasini emas, hozirgi davr tili bilan aytsak, guruhlar, ijtimoiy qatlamlar psixologiyasi yoki sotsial psixologiyani ham chuqur bilganini ko‘rsatadi.

Bu jangdan oldin Bobur qo‘shinining tushkun ruhiyatda bo‘lgani va uni ko‘tarish uchun qanday tadbirlar qo‘llangani yuqorida aytili. O‘sha tushkunlikka Rano Sangoning miqdor va qurol-yarog‘ jihatidan ancha ustun qo‘shinga ega bo‘lishi sabab edi. Bundan tashqari ba‘zi g‘alamislar qo‘shin orasida turli noxush gaplar va mish-mishlar tarqatib askarlar ruhini yana ham tushirishga uringan edilar. O‘shandaylardan biri Muhammad Sharif degan shaxs bo‘lib u munajjimlik qilardi. U askarlar orasida, hozir Mirrix yulduzi g‘arb tomonda turibdi. Kimki g‘arb tomonda turib urishsa, u mag‘lub bo‘ladi, deb gap tarqatadi. Bobur qo‘shini g‘arbda, Sango qo‘shini esa sharqda joylashgan edi. Munajjimning bu “bashorati” askarlar ruhiga salbiy ta‘sir qiladi. Buni zukkolik bilan ilg‘ab olgan Bobur qarshi choralari qo‘llaydi.

Munajjimning gaplari to‘g‘risida “Boburnoma”da shunday deyiladi: “Muhammad Sharif munajjim shumnafas, agarchi manga aytur yorosi yo‘q edi, har kimga yo‘liqsa mubolag‘alar bilan aytur edikim: “Bu ayyomda Mirrix g‘arb saridur, har kim bu tarafdin urushsa mag‘lub bo‘lur”. Mundoq shumnafas nekim surdi, bedil elning ko‘nglini ko‘prak sindurdi. Aning bu parishon so‘zlariga go‘sh qilmay, qilur ishlarimizni tigilmay urush ishida bajid va masof qilmoqqa mustaid bo‘lduk.” [I. 286 b].

Bobur qo‘llagan tadbirlar, askarlar ruhini ko‘tarishga yo‘naltirilgan choralari, uning ulkan harbiy mahorati munajjimning bashoratlarini puchga chiqardi.

Bobur Hindistonga 11,5-12 ming kishilik qo‘shin bilan borgan edi. Hindistonda u olib borgan dastlabki katta janglardan biri Dehli yaqinida Ibrohim Lo‘diy qo‘shini bilan bo‘lgan. Ibrohim Lo‘diy qo‘shinida 100 mingdan ortiq askar, mingdan ortiq jang fili bor edi. Lekin, tarix guvohlik berishicha, har doim ham jangning natijasini askarlarning miqdori, hatto jang fillari ham hal qila olmaydi. Aksincha, g‘alaba taqdiri ko‘proq qo‘shin ruhiyatiga, sarkarda mahoratiga va tadbirkorligiga bog‘liq bo‘ladi. Dehli yaqinidagi jang esa bunga yaqqol misoldir.

Ibrohim Lo‘diy katta iqtisodiy va harbiy qudratga ega edi. Bu haqda Bobur shunday yozadi: “G‘animning hozir cherikini bir lak chenarlar edi. O‘zining va umarosining ming-ikki mingga yovuq fili bor derlar edi. Ikki otasidin qolg‘on xazina xud naqd iligida edi.” [I. 243 b].

Raqibining nafaqat boyligi va qudratli qo‘shinini, balki ruhiyatini ham chuqur tahlil qilgan Bobur uni yengish mumkin, degan xulosaga keladi. Chunki, Ibrohim Lo‘diy tabiatan juda xasis bo‘lib

atrofidagilar, lashkarboshilar, askarlar undan norozi edilar. Xasislikdan tashqari Ibrohim Lo‘diy tadbirsiz, shijoatsiz va g‘ayratsiz edi. Buni chuqur ilg‘agan Bobur shunday yozadi: “Tengri taolo rost kelturdi, ne yigitini rozi qila oldi, ne xazinasini ulasha oldi. Qaydin yigitini rizo qila olurkim, tabiatiga imsok ko‘p g‘olib edi... Ne kelishi saranjomliq edi, ne turishi, ne yugurishi ehtilomliq edi, ne urushi” [I. 243 b].

Chuqur harbiy tahlil ruhiy tahlil bilan qo‘shilgach, Bobur Lo‘diyga qarshi jang boshlashga qaror qiladi. Holbuki, uning qo‘shinida barcha askarlar va xizmatchilarni qo‘shib hisoblaganda o‘n ikki ming kishi bor edi. “Navkar va savdar va chokar jami‘ cherik bila bo‘lg‘onlar o‘n ikki ming kishi qalamga keldi” [I. 248 b].

Shunday qilib Bobur o‘n mingdan ortiqroq askar bilan Ibrohim Lo‘diyning yuz ming kishilik qo‘shinini tor-mor keltirdi, juda ko‘p o‘lja va asirlarni qo‘lga kiritdi, Boburning ismi yoniga buyuk sarkarda sifatini qo‘shish qanchalik to‘g‘ri ekanini shu jang ham tasdiqlaydi.

Bobur o‘z qo‘shinidan 8-10 baravar ortiq bo‘lgan Ibrohim Lo‘diy qo‘shini bilan jang boshlar ekan, to‘lg‘ama usulidan juda ustalik bilan foydalanadi. Qo‘shin jangga hozir bo‘lganda uzoqda Ibrohim Lo‘diyning askarlari ko‘rinadi. Bu holat “Boburnoma”da quyidagicha ta‘riflanadi: “Sulton Ibrohimning qorasi yiroqtinkim ko‘rundi, hech yerda darang qilmay, tez-o‘q keladur edi. Ilgarrak kela bizning qoramizkim, alarg‘a ko‘rundi, bu tartib va yasolnikim, mulohaza qildilar, hasr bo‘lub, turay-turmay, kelay-kelay degandek qilib, ne tura oldi, ne burung‘idek kela oldi” [I. 244 b].

Iqtisobdan ko‘rinib turganidek, Bobur qo‘shinining o‘ziga xos saflanishi, jangga shay turishi Lo‘diyga va uning askarlariga qattiq ta‘sir qiladi. Ular na turishini, na orqaga yurishini bilmay qoladilar. Jang boshlanmay turib Lo‘diy qo‘shinida vujudga kelgan bu ruhiy sarosimalik jangning boshlanishi va borishiga katta ta‘sir qiladi.

Jang uzoqqa cho‘zilmay uning taqdiri peshingacha hal bo‘ldi. “Oftob bir nayza bo‘yi chiqib edikim, urush angizi bo‘ldi. Kun tushgacha zarb urush edi. Kun tush bo‘la a‘do mag‘lub va maqhur va ahibbo mubtahij va masrur bo‘ldilar. Tengri taolo fazlu karami bila mundoq dushvor ishni bizga oson qildi va andoq qalin cherikni yarim kunda yer bilan yakson qildi [I. 244 b].

Jahon harbiy tarixida bunday janglar juda kam bo‘lgan. Dushmanga nisbatan bir necha baravar kam qo‘shin bilan jangga kirib, bir necha soat ichida bunday porloq g‘alabaga erishgan sarkardalar harbiy tarix sahifalarida juda kam uchraydi. Hattoki, Iskandar Zulqarnayn ham qo‘shinidan 5-6 baravar ortiq qo‘shinni yenggan, ammo 10-12 baravar ortiq qo‘shin bilan urushmagan ham. Bunday g‘alabaning o‘xshashi na Yuliy Sezar, na Napoleon, na Chingizxon faoliyatida uchramaydi. Bobur Mirzo jangga 11-12 ming kishilik qo‘shin bilan kirib dushmanga bir necha o‘n ming kishilik talofat yetkazadi.

Bu haqda “Boburnoma”da quyidagilarni o‘qiymiz: “Besh-olti ming kishi Ibrohimning yaqinida bir yerda-o‘q qatlg‘a yetibdurlar. O‘zga har yerda o‘lganlarni bu ma‘rakada o‘n besh-o‘n olti ming taxmin qilur eduk. So‘ngra Ograga kelganda Hinduston eli taqridin andoq ma‘lum bo‘ldikim, qirq-ellik ming kishi bu ma‘rakada o‘lgan ekandur” [I. 245 b].

Bunday porloq g‘alabaning sababi, avvalo, Boburning yuksak harbiy mahoratida. Lekin, harbiy mahorat tarkibiga askarlar va dushman ruhiyatini juda chuqur tushunish ham kirishini unutmazlik kerak. Bobur esa askarlar va raqib ruhiyatini, hozirgi til bilan aytganda, harbiy psixologiyani juda chuqur bilar edi. Uning olib borgan janglari, “Boburnoma”da askarlar, beklar, dushman askarlari ruhiyatining juda nozik, ko‘z ilg‘amas jihatlarini ham tahlil qilishi shundan guvohlik beradi.

Yuqorida aytilganiday, u askarlar psixologiyasini juda yaxshi bilgan. Bundan tashqari, uning o‘zi ham ruhan tetik va barkamol, jisman va axloqan baquvvat edi. Bunga bir necha misollarda ishonch hosil qilish mumkin.

Ruhiy va axloqiy jihatdan uning pok va barkamol ekani shunda ko‘rinadiki, u eng og‘ir sharoitda askarlarga mardlik, chidam va matonat namunasini ko‘rsatardi. Bu esa askarlarda unga hurmat va muhabbat hissini uyg‘otardi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- I. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Boburnoma”, T., 1989 y.